

УДК 343.21: 342.924(477)

В. Я. Тацій,

докт. юрид. наук, проф., ректор, академік НАН України, академік НА-ПрН України, Заслужений діяч науки і техніки України;

В. І. Тютюгін,

канд. юрид. наук, проф., проф. кафедри кримінального права № 1;

Ю. В. Гродецький,

канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри кримінального права № 1;

А. О. Байда,

канд. юрид. наук, доц. кафедри кримінального права № 1,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ЩЕ ОДНА СПРОБА «ГУМАНІЗАЦІЇ» КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Аналізуються різні підходи вирішення питання про доцільність встановлення відповідальності за проступок у чинному законодавстві України, а також основні концептуальні положення норм матеріального та процесуального права про проступок. Піддаються критиці положення проекту Закону України № 4712 від 16 квітня 2014 року. Сумнівною видається основна ідея цього законопроекту про встановлення відповідальності за проступок в рамках Кримінального кодексу України. У зв'язку з цим необґрунтованими є пропозиції про заміну поняття «злочинність діяння» на його «кримінальну протиправність», а також про впровадження категорії «кримінальне правопорушення», яке включало б у себе такі його види, як злочин і проступок, та ін.

Пропонується більш доцільне вирішення питання про впровадження категорії «проступок» у законодавство України шляхом прийняття окремого нормативного акту – Закону (Кодексу) України про проступки. Викладено основні концептуальні положення такого нормативного акту.

Ключові слова: проступок, кримінальний проступок, відповідальність за проступок.

Проект Закону України № 4712 від 16 квітня 2014 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України» (далі – законопроект) є доступним для ознайомлення не тільки на офіційному веб-порталі Верховної Ради України¹, а й у чотирьох номерах Юридичного вісника України². Не зважаючи на такий особливий підхід щодо доведення його змісту до широкої юридичної громадськості, по суті він є черговою і, на наш погляд, далеко не найкращою спробою розв'язати проблему встановлення відповідальності за проступок.

Даним законопроектом пропонується внести до Загальної та Особливої частин чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України) низку змін, які викладені на 160 сторінках. Зокрема, пропонується викласти в новій редакції ст. 1 «Завдання Кримінального кодексу України»; включити статті 2¹ – 2⁸, які передбачають принципи кримінального права; виключити положення ст. 3 стосовно характеристики КК України як єдиного джерела кримінального права та про заборону застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією; замінити поняття «злочинність» на «кримінальна протиправність»; запровадити категорію «кримінальне правопорушення», яка включала би до себе два різновиди такого правопорушення: а) злочин і б) проступок, тощо.

Як видно, вказані пропозиції торкаються фундаментальних засад кримінального права. Зміни до КК України такого рівня, які концептуально відрізняються від існуючої системи кримінально-правових норм, на наш погляд, повинні готуватись та обговорюватись із залученням фахівців-науковців, практичних працівників та всією юридичної громадськості України. Тільки наведення концептуальних засад таких змін, ґрунтовна, докладна аргументація їх доцільності, широке обговорення запропонованих новел фахівцями на-

¹ Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України» № 4712 від 16 квітня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50664. – Заголовок з екрана.

² Юридичний вісник України. – 2014. – №№ 22, 23, 24, 25 (вкладка – Інформаційно-правовий банк).

уки та практики здатне сформувати підстави для впевненості, що подібні новації є корисними та необхідними. Поспішність у таких випадках є, скоріше, руйнівним фактором, аніж умовою побудови ефективної правової системи.

Одним з принципів розвитку кримінального законодавства є його наступність, відповідно до якої всі корисні, достатньо ефективні та вивірені часом правові норми повинні залишатися у КК України. Різкі, кардинальні, часом необґрунтовані зміни у законодавстві здатні поставити перед правозастосувачем надскладні, а іноді й незрозумілі та нездоланні завдання, наслідком чого може стати суперечлива практика застосування КК України. Велика кількість не до кінця вивірених, іноді відверто помилкових та необґрунтованих рішень щодо кримінальної відповідальності, може підірвати віру людей у справедливість правосуддя та похитнути повагу до кримінально-правових заборон.

Україна зараз переживає, напевно, найскладніші часи за весь період її незалежності. Порушена стабільність у політичній, економічній та соціальній сферах. За таких умов запровадження невиважених, принципових, концептуальних змін до КК України може призвести до втрати стабільності й у сфері кримінально-правового регулювання.

Вважаємо, що вказаний законопроект містить ризики негативних наслідків, про які говорилося вище, з таких міркувань.

1. Такого роду чисельні зміни до КК України (по суті пропозиція про створення нового Кодексу) можуть розбалансувати систему кримінально-правових норм. Якщо дійсно є потреба у таких фундаментальних змінах, то її необхідно реалізовувати шляхом підготовки нової редакції КК України або розробки й прийняття нового КК України. При цьому, в першу чергу, необхідно розробити (створити) концептуальні засади кримінального права, на яких будуть ґрунтуватися всі положення нового Кодексу. Ретельно їх вивчити та обговорити серед юридичної громадськості. Нагадаємо, що проект КК України 2001 р. розроблявся протягом більше ніж 8 років, були враховані чи-

сленні пропозиції, експертні висновки та рекомендації як вітчизняних, так й зарубіжних фахівців.

2. Основною ідеєю даного проекту є внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. (далі – КПК України). Законопроект заявлено як такий, що повинен «легалізувати, ввести» положення нового КПК України до кримінального законодавства. Йдеться, зокрема, про те, що у КПК України з'явилися нові поняття, які відсутні у КК України, що й спонукає до внесення відповідних змін до останнього. Утім, сама постановка такого завдання є суперечливою і, навіть, хибною. Цілком закономірно постає питання: чому приписи КПК України, тобто закону, який вирішує суто процедурні питання щодо застосування норм матеріального права, набувають пріоритетного значення у розв'язанні кримінально-правових проблем? Адже не викликає сумніву, що первинними у цьому плані повинні бути все-таки норми кримінального (матеріального) законодавства. Ніколи норми процесуального права не можуть обґрунтовувати необхідність прийняття норм матеріального права, бо вони є лише формою їх реалізації в об'єктивній дійсності й з цієї точки зору не можуть мати пріоритетного значення.

3. Одним з основних завдань розробники законопроекту ставили внесення низки змін та доповнень до чинного КК України стосовно запровадження категорії проступку (кримінального проступку), який текстуально вже закріплений у КПК України. Автори розглядуваного законопроекту формулюють свої пропозиції, відштовхуючись від ідеї «введення, втілення» категорії проступку до КК України. Такий підхід, на наш погляд, є абсолютно неприйнятним для вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність, бо у разі його запровадження з'являється по суті не якась нова (не пов'язана з кримінальною відповідальністю) категорія діянь, а ще одна категорія злочинів – поряд зі злочинами невеликої, середньої тяжкості, тяжкими і

особливо тяжкими в КК України з'явиться ще й так званий кримінальний проступок.

Навіть якщо припустити, що положення КК України повинні бути «пристосовані» до приписів КПК України, то і в цьому випадку введення категорії проступку до закону про кримінальну відповідальність (далі – кримінальний закон) є необґрунтованим навіть з формальної точки зору, бо у КПК України немає прямої вказівки (вимоги, рекомендації) про необхідність запровадження такого діяння, як кримінальний проступок саме до КК України. Навпаки, у п. 7 ч. 1 ст. 3 КПК України прямо вказується на необхідність існування *окремого закону України про кримінальні проступки*³. Інакше кажучи, навіть якщо сприйняти позицію, згідно з якою приписи КПК України «зобов'язують» законодавця вносити відповідні зміни до КК України, то в частині встановлення відповідальності за проступки це повинно бути реалізовано не через розширення рамок (меж) криміналізації, а шляхом прийняття окремого (самостійного) нормативно-правового акту.

Крім того, у різних нормах КПК України існує вказівка на злочини невеликої та середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини (див., зокрема, ч. 5 ст. 182, ч. 2 ст. 219, ч. 1 ст. 497 КПК України). Це означає, що запровадження кримінального проступку з позицій КПК України не повинно зруйнувати існуючу систему КК України і поділ (класифікацію) всіх злочинних діянь на злочини невеликої, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі (ст. 12 КК України). Виходячи з того, що саме за рахунок закріплених в законі чотирьох категорій злочинів охоплюється все коло злочинних діянь, кримінальним проступкам просто немає місця у КК України.

Включення до КК України низки нових діянь, названих кримінальними проступками, суперечить самій концепції кримінальної відповідальності, відповідно до якої її підставою повинно бути вчинення особою суспільно небез-

³ Кримінальний процесуальний кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Заголовок з екрана.

зпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України (ч. 1 ст. 2 КК України). Викладене повністю проігноровано авторами законопроекту.

4. Спираючись на викладене, слід погодитися і з позицією Головного науково-експертного управління (далі – ГНЕУ) стосовно того, що запровадження поняття «кримінальне правопорушення» і пов'язаний з цим поділ суспільно небезпечних діянь на категорії злочинів та кримінальних проступків є досить трудомістким процесом, для якого зовсім *недостатньо формального перейменування поняття «злочин» на «кримінальне правопорушення»*, перенесення менш тяжких злочинів до окремої Книги 2 Особливої частини КК України («Кримінальні проступки») зі встановленням за них відповідних видів покарань⁴. Фактично це рішення призводить до того, що такі проступки, виходячи з виду та розміру санкцій за їх вчинення, є нічим іншим, як ще одним з різновидів злочинів невеликої тяжкості. Це пояснюється також і тим, що критерієм розмежування злочинів невеликої тяжкості й кримінальних проступків по суті виступає лише різниця у розмірі штрафних ставок за ці діяння.

Необхідно звернути увагу й на те, що відповідно до п. 15 законопроекту, що розглядається, зміст понять «кримінальне правопорушення», «злочин» і «кримінальний проступок» є по суті абсолютно ідентичним, бо всі ці діяння визначаються в проекті як суспільно небезпечні, винні і вчинені передбаченим у КК України суб'єктом. Щоправда, у тому ж п. 15 запропоновано у ч. 3 ст. 11 КК України встановити, що кримінальним проступком є діяння, що *«не містить ознаки злочину»*. Однак яка саме ознака (чи ознаки) відрізняють проступок від злочину є абсолютно незрозумілим. Можуть заперечити, що на відміну від злочину кримінальний проступок, на думку авторів законопроекту, не тягне за собою судимість. Проте навряд чи відсутність судимості можна віднести до ознак діяння, оскільки судимість (стан судимості) є юридичним наслідком притягнення особи до кримінальної відповідальності. Скоріш

⁴ Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50664. – Заголовок з екрана.

за все, це ознака тієї міри впливу, яка призначається судом, а не ознака самого діяння.

5. Категорія «кримінальний проступок», як і виділення категорії «кримінальне правопорушення», потребує ретельної розробки спочатку на концептуально-теоретичному рівні й тому не може полягати у механічному доповненні чинного КК України положеннями, які закріплені у новому КПК України. Це обумовлено в першу чергу тим, що норми процесуального права не розкривають, та й не можуть розкривати, правової природи таких нових понять, як «кримінальне правопорушення» та «кримінальний проступок».

6. Найбільш принципової критики заслуговують саме ті пропозиції авторів законопроекту, які, на нашу думку, є дуже далекими від гуманізації кримінальної відповідальності (хоча, здавалося б, саме така мета поставлена авторами проекту), бо реалізація приписів законопроекту, навпаки, вільно чи не вільно, призводять до *розширення меж криміналізації*. Цей висновок випливає сам собою, оскільки до Книги 2 Особливої частини КК України запропоновано «перенести» не тільки низку діянь, які відповідно до чинного КК України є злочинами невеликої тяжкості, а і значну кількість адміністративних правопорушень. Можна погодитися з тим, що адміністративні правопорушення, які законопроектом «віднесено» до категорії кримінальних проступків, по суті не є проступками у сфері управлінської діяльності (наприклад, дрібне хуліганство, дрібна крадіжка тощо). Крім того, слід урахувати, що при притягненні до відповідальності за такі правопорушення процедура, що нині передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), не забезпечує належним чином захист прав, свобод та законних інтересів правопорушників. Однак викладене зовсім не означає, що такі діяння повинні стати різновидом саме кримінальних правопорушень і, як наслідок: бути включені до КК України, а отже, тягнути за собою кримінальну відповідальність; винесення (постановлення) судом обвинувального виро-

ку; призначення покарання (нехай навіть і менш суворого і такого, що не тягне за собою судимості).

Знову ж таки передбачаємо можливі зауваження. Прибічники законопроекту можуть звернути увагу на те, що застосування заходів кримінальної репресії до особи, що вчинила проступок, не пов'язано з виникненням стану судимості. Однак і в цьому випадку ми поділяємо точку зору представників ГНЕУ, які ставлять цілком логічне питання: який сенс притягувати особу за вчинення проступків саме до кримінальної відповідальності, коли види, розміри і наслідки кримінальних покарань за такі діяння майже нічим не відрізняються від адміністративних стягнень, що передбачені в КУпАП України?

Здається, що і самі автори законопроекту відчувають деяку занепокоєність з цього приводу і тому в Пояснювальній записці до законопроекту вказують, що оскільки у Книзі 2 Особливої частини КК України буде встановлено кримінальну відповідальність як за проступок не тільки за діяння, що за чинним КК України визнаються злочинами невеликої тяжкості, а й за цілу низку тих діянь, що є на сьогодні адміністративними правопорушеннями, саме тому за перші пропонується встановити більш суворі покарання, а за другі менш суворі⁵. Підхід зрозумілий, але яке це має відношення до гуманізації кримінального законодавства, якщо й в першому, і в другому випадках все рівно обвинувальним вироком суду буде призначатися кримінальне покарання і особа буде визнаватися засудженою саме за кримінальне (а не якесь інше) правопорушення? На жаль, відповідь на це питання в законопроекті відсутня.

Крім того, не можна не брати до уваги, що переважна більшість населення нашої країни, виходячи із багаторічного життєвого досвіду й практики, традицій, що склалися в законодавстві й реаліях нашого життя, сприймають (й цілком справедливо) кримінальну відповідальність, як найбільш суворий вид відповідальності й пов'язують її виникнення зі вчиненням злочину, і

⁵ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50664. – Заголовок з екрана.

тільки злочину. Між тим, вирішення питання щодо відповідальності за проступок в межах КК України неминуче призведе до того, що: 1) величезна кількість людей (за результатами різних досліджень від 8 до 10 мільйонів) будуть притягнуті не до адміністративної чи якоїсь іншої, а до кримінальної відповідальності; 2) розслідування вчинених ними проступків буде здійснюватись в межах кримінального процесу; 3) всі винні особи учасники цього процесу будуть визнаватись підозрюваними/обвинуваченими; 4) на їх адресу буде надходити повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку; 5) судовий розгляд (провадження) щодо таких проступків буде здійснюватись хоча і в спрощеному порядку, але в межах кримінального судочинства; 6) суд буде виносити стосовно таких діянь обвинувальний вирок; 7) винний буде визнаватись засудженим і 8) до нього будуть застосовуватись кримінальні покарання. Єдиним винятком із цього невтішного переліку стане лише відсутність судимості. Однак дана особа буде сприйматися соціальним оточенням як така, що була притягнута саме до кримінальної відповідальності. За що саме: кримінальний проступок чи злочин – це навряд чи буде вважатися важливим. Більше того, у таких засуджених неминуче виникне і маса інших проблем, пов'язаних із реалізацією їх конституційних прав і свобод (наприклад, із працевлаштуванням, виїздом за кордон, правом обирати і бути обраним, займати певні посади тощо).

7. На підтвердження вищевикладеного пошлемося лише на один приклад, який, на наш погляд, є достатньо показовим. Так, у новій редакції КК України запропоновано передбачити відповідальність за такий кримінальний проступок, як порушення правил безпеки дорожнього руху (без наслідків). У ч. 1 ст. 551 проекту «нового» КК України визначено, що умисне чи, навіть, необережне (?) порушення водієм транспортного засобу правил безпеки дорожнього руху, у т.ч. і таке, як, наприклад, перевищення встановлених обмежень швидкості руху транспортних засобів більше, ніж на 20 км/год (п. 1) або порушення вимог дорожніх знаків чи розмітки проїзної частини дороги (п. 2),

буде мати наслідком кримінальну відповідальність за такий проступок. Можна тільки уявити, яка кількість населення буде засуджена на підставі норм КК України за такі проступки, яка кількість справ «звалиться» на суди та які можливості для корупційних проявів потягне за собою встановлення саме кримінальної відповідальності за такі діяння.

8. Певні зауваження викликає і запропонована в законопроекті система покарань за проступки. Перш за все це стосується штрафу. Так, у ч. 2 ст. 65 нового проекту КК України зазначається, що «...штраф не вважається найменш суворим покаранням; його суворість залежить від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення і визначається санкцією статті (частини статті) Особливої частини цього Кодексу». Із цього приводу виникають одразу декілька питань: яким чином санкція буде визначати суворість штрафу; скільки видів штрафу за ступенем їх суворості буде існувати в КК України; як це рішення узгоджується з ієрархічною побудовою системи (переліку) покарань в ст. 51 КК України?

Окрім того, ми цілком згодні з позицією Головного експертного управління, фахівці якого у своїх висновках неодноразово звертали увагу на недоцільність визначення розмірів штрафу як покарання залежно від розміру мінімальної заробітної плати або прожиткового мінімуму, які кожного року визначаються Законом України «Про державний бюджет України» на відповідний рік. Адже така практика з огляду на те, що ці нормативи змінюються незалежно від завдань кримінального права, з часом призводить до того, що розмір кримінального покарання у виді штрафу не відповідає ступеню суспільної небезпечності вчиненого діяння.

Більше того, зі змісту частини 2-2 статті 53 КК України (в редакції проекту) випливає, що при визначенні розміру штрафу суд повинен виходити не лише зі ступеня суспільної небезпечності діяння, а й з *розміру середньомісячного доходу засудженого за рік, що передував вчиненню кримінального правопорушення, а за відсутності даних за зазначений рік – за попередній рік,*

шляхом поділу доходу за рік на дванадцять. На думку фахівців ГНЕУ, з якою ми повністю згодні, такий підхід не відповідає сучасним реаліям України, оскільки не завжди можна визначити реальний середньомісячний дохід особи, яка, наприклад, офіційно не працює або займається підприємницькою діяльністю.

Викликає заперечення і побудова санкцій статей Особливої частини КК України (Книга 1 та Книга 2) у законопроекті, де, на відміну від сучасного підходу національного законодавства, запропоновано у цілому ряду випадків визначати лише ступені видів покарань, а не конкретні їх межі, в рамках яких суд повинен призначати ту чи іншу конкретну міру покарання. Це безпідставно ускладнить роботу суду і неминуче призведе до численних помилок. Дійсно, такий підхід використовується в деяких зарубіжних країнах, коли в санкціях зазначаються лише види і так звані розряди (ступені) покарань, а конкретні їх межі встановлені в нормах Загальної частини КК. Але, по-перше, ще ніхто не довів, що саме такий підхід є найбільш прийнятним і найефективнішим. По-друге, навряд чи існують причини відмовлятися від того вітчизняного досвіду, який напрацьовувався і використовувався десятиліттями і згідно з яким санкція статті Особливої частини КК України це та її частина, яка передбачає не тільки певні види, а й визначає ті мінімальні й максимальні межі відповідного виду покарання, тобто є певним орієнтиром для суду, в рамках якого йому надається право обрати певну міру покарання.

9. Важко погодитися з авторами законопроекту і стосовно запропонованого ними вирішення питання щодо відповідальності за невиконання засудженим обов'язку виконати рішення суду про відбуття (виконання) призначеного йому покарання. В проекті пропонується в таких випадках різні варіанти *заміни* невиконаного (невідбутого) покарання за проступок чи злочин іншими видами покарань, причому, як правило, більш суворими.

Однак такий підхід заснований на повному ігноруванні декількох важливих моментів. По-перше, він зовсім не враховує, що невиконання

обов'язку відбутися призначене судом покарання може статися з *об'єктивних причин*, тобто з незалежних від волі засудженого обставин, коли в нього відсутня фактична можливість, наприклад, сплатити призначений йому штраф. І зовсім інша ситуація має місце там, де *маючи таку можливість*, засуджений, не зважаючи на це, *умисно ухиляється від відбування (виконання) покарання*. Зрозуміло, що у першому випадку цілком справедливим буде рішення або про заміну призначеного засудженому покарання іншим його видом (причому, якщо це можливо, то, як правило – більш м'яким), або, навіть, про звільнення його від невідбутого покарання. Саме такий підхід до вирішення цього питання і реалізований в чинному КК (наприклад, ч. 3 ст. 57, частини 2 та 3 ст. 84 КК). Що ж стосується *ухилення від покарання*, то як це зазначено у чинному КК України (ч. 5 ст. 52) таке діяння має наслідком кримінальну відповідальність, передбачену статтями 389 та 390 КК України, тобто визнається самостійним злочином. По-друге, автори законопроекту не враховують зазначені на положеннях Конституції України (ст. 124) і Закону України від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 13) приписи загальної норми, яка сформульована в ст. 382 КК України і згідно з якою рішення суду є своєрідним «законом» для кожного конкретного випадку його постановлення і тому умисне ухилення від виконання будь-якого такого рішення, а тим більше такого, яке пов'язане з засудженням до відповідного виду і міри покарання за кримінально каране діяння, є злочином проти правосуддя. Нарешті, слід нагадати, що заміна одного виду покарання іншим внаслідок ухилення засудженого від його відбування вже існувала в нормах КК 1960 р. і практика її застосування довела повну неспроможність саме такого варіанту вирішення цього питання, що було предметом неодноразово висловлюваним критичних зауважень і стало однією з головних причин відмови від його запровадження в КК України 2001 р.

10. Хотілося б звернути увагу й ще на один момент, пов'язаний зі спробою «втільнення» проступку до системи кримінального законодавства.

Якщо позиція авторів законопроекту стосовно віднесення до проступків низки тих адміністративних правопорушень, які, по суті, не є управлінськими, цілком зрозуміла, то які ж саме критерії покладено ними в основу віднесення до кримінальних проступків тих діянь, які нині визнаються злочинними, залишається не зовсім зрозумілим. Здається, розробники законопроекту віднесли до таких проступків лише деякі злочини невеликої тяжкості. Тому одразу ж виникають питання: чому саме ті злочини невеликої тяжкості, що зазначені в законопроекті, необхідно визнати кримінальними проступками, а інші злочинні діяння такого ж самого ступеня тяжкості не визнаються такими? Чи обґрунтовано визнавати проступками такі злочинні діяння, які носять насильницький характер і посягають на здоров'я людини (наприклад легкі тілесні ушкодження)? Чи припустимо визнавати проступком, як це пропонується, таке діяння, як погроза вбивством? Чому автори законопроекту зосередили свою увагу лише на злочинах невеликої тяжкості і оминули деякі необережні злочини середньої тяжкості?

Отже, перш ніж відносити ті чи інші злочини до числа проступків, необхідно, як уявляється, запропонувати систему критеріїв (об'єктивних і суб'єктивних чинників), які повинні слугувати чіткою підставою для відбору до кола проступків тих діянь, які на теперішній час визнаються злочинами. Але у законопроекті такої системи критеріїв не наводиться.

11. Низку зауважень викликає й Пояснювальна записка до законопроекту, яка здебільшого містить приблизно такі фрази: «це питання слід вирішити так», «це положення запропоновано викласти таким чином, у такій редакції», «відповідальність за таке діяння слід виключити». Іншими словами, у більшості випадків запропоновано лише «голе» рішення або сформульовано ту чи іншу норму, яка, на думку авторів законопроекту, повинна бути включена до КК України чи виключена з нього. Що ж стосується того, чому саме таким чином повинно бути вирішено питання, які є концептуальні передумови задля такого рішення, то, як правило, така аргументація відсутня. Такі

прогалини у запропонованій концепції, відсутність ґрунтовних і переконливих аргументів на користь тієї чи іншої пропозиції породжують сумніви стосовно правильності обраного шляху.

12. Більш того, автори законопроекту не обмежуються лише розв'язанням проблеми відповідальності за проступки, а й висловлюють цілу низку пропозицій щодо удосконалення норм чинного КК України – по суті пропонують нову його редакцію. При цьому переважна більшість пропозицій відображає, як здається, лише думку авторів проекту й далеко не завжди співпадає як з теоретичними позиціями, висловленими представниками науки кримінального права, так і з напрацьованою практикою застосування кримінального законодавства. Наприклад, запропоновано виключити з КК України норми, якими передбачено окрему (спеціальну) відповідальність за посягання на життя працівників правоохоронного органу чи суддівського корпусу. У пояснювальній записці зазначено, що аргументом на користь вирішення цього питання саме таким чином є положення про те, що ці діяння, перш за все, посягають на життя людини, а це благо є найціннішим й не відновлювальним для будь-якої особи незалежно від того, яку посаду вона займає чи які функції виконує. Не виникає сумніву в тому, що життя будь-якої людини незалежно від того, до якої соціальної групи вона належить, повинно охоронятися нормами кримінального законодавства рівною мірою. Однак поза увагою авторів законопроекту залишається те, що посягання на життя окремих категорій громадян (наприклад, працівників правоохоронних органів чи суддівського корпусу) здійснюється головним чином і перш за все у зв'язку зі здійсненням ними особливою роду діяльності і з метою перешкодити її виконанню або помсти за її виконання. Тому основним безпосереднім об'єктом цих посягань є відносини у сфері цієї діяльності (наприклад, інтереси правосуддя). Інакше кажучи, шкода заподіюється одразу кільком об'єктам, що закон і враховує, встановлюючи відповідальність за такі діяння в окремих – спеціальних (а не загальних) нормах КК.

Інший приклад. Запропоновано виключити норми про кримінальну відповідальність за втручання в діяльність представників правоохоронних органів і суддівського корпусу (статті 343, 376 чинного КК України), яке здійснюється у зв'язку з їх законною діяльністю і має на меті примусити їх прийняти незаконне рішення. Однак така пропозиція абсолютно ігнорує факти нашої соціальної дійсності, де такі втручання, особливо з боку можновладців, мають, на жаль, достатньо розповсюджений характер. Тому ці норми мають неоціненне превентивне значення, а їх не дуже часте застосування, вочевидь, не є свідченням відсутності таких діянь у реаліях нашого життя.

13. Повертаючись до основної ідеї законопроекту (щодо вирішення питання про відповідальність за проступок), зазначимо, що одним із напрямків реформування кримінального законодавства відповідно до Концепції реформування кримінальної юстиції, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008, є впровадження в законодавство України кримінального проступку. Відповідно до цієї Концепції, до категорії кримінальних (підсудних) проступків мають бути віднесені:

а) окремі діяння, що за чинним Кримінальним кодексом України належать до злочинів невеликої тяжкості, які відповідно до політики гуманізації кримінального законодавства будуть визнані законодавцем такими, що не мають значного ступеня суспільної небезпеки;

б) передбачені чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення діяння, які мають «судову юрисдикцію» і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю (дрібне хуліганство, дрібне викрадення чужого майна тощо).

Чинне кримінальне законодавство України на теперішній час містить цілу низку таких діянь, які за ступенем своєї суспільної небезпечності далеко не завжди відповідають поняттю та змісту злочину, як найбільш суспільно небезпечного виду правопорушень, що обумовлює необхідність й доцільність їх декриміналізації. Разом із цим, такі злочинні на теперішній час діяння, во-

чевидь, потребують іншої форми публічно-правового впливу, відмінної від кримінальної відповідальності.

Аналіз чинного КУПАП дозволяє зробити висновок, що діяння так званої «судової юрисдикції» теж вимагають спеціальної процедури розслідування та розгляду, яка на даний час у межах КУПАП реалізована далеко не у повному обсязі, але її втілення в законодавство вкрай необхідне, бо вона створювала б необхідні правові (законодавчі) гарантії забезпечення повної та всебічної охорони прав і свобод особи, яка притягується до відповідальності.

Впровадження в законодавство України кримінального проступку можливо декількома шляхами.

А. Зокрема, з урахуванням наявності інституту кримінального проступку у чинному КПК України, існує можливість вирішення питання щодо проступку в межах КК України шляхом запровадження поняття кримінального проступку як самостійної категорії злочинних діянь. При цьому можна було б передбачити за вчинення цієї категорії злочинів більш м'які види покарань та встановити, що вчинення таких діянь та призначення за них покарань не тягне за собою судимості. Оскільки до «кримінальних проступків» пропонується віднести і низку адміністративних правопорушень так званої судової юрисдикції, такий підхід дозволив би розглядати їх за спеціальною процедурою, що вже міститься у КПК України.

Однак такий підхід, шляхом реалізації якого як раз і йдуть автори розглядуваного законопроекту, *неминуче призведе до фактичного розширення меж криміналізації*, оскільки діяння, які на теперішній час визнаються адміністративними правопорушеннями, відповідно до запропонованого підходу будуть розглядатися як злочинні, а отже тягнути за собою *кримінальну відповідальність і засудження особи обвинувальним вироком суду*, навіть за відсутності судимості.

Викладене свідчить, що вирішення поставленої проблеми у такий спосіб навряд чи є доцільним й вдалим, бо матимете своїм наслідком істотне збільшення кількості осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, причому,

за незначні за ступенем своєї небезпеки діяння, що може призвести до зайвого напруження у суспільстві, не виправданого обмеження прав і свобод особистості.

Б. Інший підхід полягає у вирішенні вказаних завдань у рамках Кодексу України про адміністративні правопорушення. Утім він також не у повній мірі вирішує проблему, бо за умови розміщення інституту проступку в межах КУпАП особа, притягнута до відповідальності, фактично буде позбавлена тих процесуальних правових гарантій, які є необхідними для всебічного захисту прав і свобод особистості.

Крім того, за такого підходу не вирішується і питання про те, чому на даний час у КУпАП містяться аж ніяк не властиві йому норми, які встановлюють адміністративну відповідальність за такі правопорушення, які не пов'язані з посяганням на управлінські відносини і за своєю природою не є суто адміністративними (наприклад, дрібне викрадення чужого майна, дрібне хуліганство, порушення правил безпеки дорожнього руху тощо).

В. Наведене свідчить, що найбільш доцільним уявляється вирішення проблеми відповідальності за проступок у межах окремого нормативного акту – Закону (Кодексу) України про проступки⁶. Розробка і реалізація вказаного нормативного акту створить підстави для формування самостійного виду юридичної відповідальності, який є відмінним як від адміністративної, так й від кримінальної відповідальності.

Такий нормативний акт може складатися з *трьох частин*:

– Загальна частина, яка буде містити законодавчі положення щодо принципів та завдань Закону (Кодексу) про проступки, поняття проступку, стадій його вчинення, співучасті у ньому, наводити систему (перелік) судових стягнень за його вчинення, вирішувати питання про звільнення від відповідальності та від стягнення, тощо;

⁶ Такий шлях вже пропонується окремими науковцями. Див., напр., Тацій В. Я., Тютюгін В. І., Капліна О. В., Гродецький Ю. В., Байда А. О. Концепція впровадження проступку шляхом прийняття Закону (Кодексу) України про проступки (проект для обговорення) // Юридичний Вісник України. – 2014. – № 21. – С. 12, 13; № 22. – С. 12, 13; № 23. – С. 12, 13.

– Особлива частина, яка буде містити системний опис вичерпного переліку проступків;

– Процесуальна частина, яка буде містити спеціальну процедуру щодо розслідування та судового розгляду проваджень про проступки.

Правова процедура провадження про проступки при цьому не буде обтяжена обмеженнями, характерними для розгляду справ про злочини, однак водночас буде створювати всебічні гарантії ефективного захисту прав і свобод винних осіб на відміну від існуючого зараз у КУпАП порядку для справ «судової юрисдикції».

Крім того, прийняття такого окремого (самостійного) нормативного акту призведе до гармонізації законодавства України з законодавством країн Європи, наближення до європейських правових стандартів й більш чіткого розмежування між сферами адміністративної та кримінальної відповідальності. Саме таким шляхом вирішено цю проблему в цілій низці зарубіжних країн. Це, наприклад, Закони: Республіки Сербія «Про проступки» (2007 р.), Республіки Словенія «Про проступки» (2002 р.), Хорватської Республіки «Про проступки проти публічного порядку та спокою» (1990 р.), Чеської Республіки «Про проступки» (1990 р.) та ін.

Як впливає з вищенаведеного, розробники законопроекту обрали не найбільш оптимальний шлях впровадження категорії проступку до законодавства України. На нашу думку, ця проблема повинна вирішуватися на принципово інших засадах, які б дійсно забезпечували гуманізацію кримінального законодавства й виключали б неминуче й нічим не виправдане розширення меж криміналізації за рахунок встановлення відповідальності за вчинення проступків в рамках КК України. Далекі від досконалості, як уявляється, й висловлені в законопроекті пропозиції стосовно змін та доповнень і тих норм КК, які вирішують питання суто кримінально-правового характеру. Загалом, зазначені зауваження, на наш погляд, свідчать про неможливість рекомендувати вказаний законопроект до прийняття.

Тацій В. Я., Тютюгин В. И., Гродецкий Ю. В., Байда А. А. Еще одна попытка «гуманизации» уголовного законодательства Украины

Анализируются различные подходы решения вопроса о целесообразности установления ответственности за проступок в действующем законодательстве Украины, а также основные концептуальные положения норм материального и процессуального права о проступке. Подвергаются критике положения проекта Закона Украины № 4712 от 16 апреля 2014 года. Сомнительной представляется основная идея этого законопроекта об установлении ответственности за проступок в рамках Уголовного кодекса Украины. В связи с этим необоснованными являются предложения о замене понятия «преступность деяния» на его «уголовную противоправность», а также о внедрении категории «уголовное правонарушение», которое включало бы в себя такие его виды, как преступление и проступок, и др.

Предлагается более целесообразное решение вопроса о внедрении категории «проступок» в законодательство Украины путем принятия отдельного нормативного акта – Закона (Кодекса) Украины о проступках. Изложены основные концептуальные положения такого нормативного акта.

Ключевые слова: проступок, уголовный проступок, ответственность за проступок.

Tatsiy V. Ya., Tjutjugin V. I., Grodetskyi Yu. V., Bayda A. O. Another attempt "humanization" of the criminal legislation of Ukraine

Different approaches concerning the solution of question of reasonability to establish responsibility for misdemeanor in the currently existing legislation of Ukraine are analyzed, as well as main conceptual positions of material and procedural law norms studying misdemeanors. Positions of legislative proposal of Law of Ukraine N 4712 from April 16, 2014 are criticized. The main idea of this law project concerning establishing responsibility for misdemeanor in terms of Criminal Code of Ukraine seems doubtful. In connection with this, propositions about substitution of concept 'criminality of act' for 'criminal wrongfulness' seem unjustified, as well as about category of 'criminal wrongful act' implementation including such of its types as crime, misdemeanor etc. Such innovations will inevitably lead to considerable expanding of boundaries of criminalization, as according to the approach suggested, those acts nowadays considered as administrative delinquencies will be considered as crimes. Another conceptual regulations of law project involving main statutory regulations of currently existing criminal legislation of Ukraine are criticized as well.

A more appropriate solution concerning introduction of 'misdemeanor' category into Ukrainian legislation by way of legal enacting of separate normative act, The Misdemeanor Law (Code) of Ukraine, is suggested. Main conceptual regulations of this normative act are presented..

Key words: misdemeanour, criminal offence, responsibility for misdemeanour.